

Simbolinio interakcionizmo metodologinės nuostatos*

Terminas “simbolinis interakcionizmas” atsiranda kaip įvardijimas, išreiškiantis palyginti savitą požiūrį į žmonių socialinio gyvenimo ir elgesio tyrinėjimus**.

Yra daug mokslininkų, kurie laikėsi tokio požiūrio arba prisidėjo prie jo intelektualinio pagrindimo. Tai žymūs Amerikos mokslo žmonės: Georgas Herbertas Meadas, Johnas Dewey'is, W. I. Thomas, Robertas E. Parkas, Williamas Jamesas, Charlesas Hortonas Cooley'is, Florianas Znanieckis, Jamesas Markas Baldwinas, Robertas Redfieldas ir Louisas Wirthas. Nepaisant reikšmingų skirtumų, būdingų šių mokslininkų mąstymui, labai panašus bendrasis būdas, kurį jie naudojo stebėdami ir tirdami žmonių socialinį gyvenimą. Simbolinio interakcionizmo sąvoka įvardija šią bendrojo panašumo dalį. Simbolinio interakcionizmo teiginiai nėra pakankamai aiškiai suformuluoti, o labiausiai trūksta šios pakraipos metodologinių principų pagrindimo. Šis straipsnis yra pastanga išplėsti tokius principus. Aš remiuosi daugiausia Georgo Herberto Meado, kuris pats pirmasis padėjo simbolinio interakcionizmo krypties pamatus, išprotavimais, tačiau siekiau išplėtoti savo versiją, išsamiai aptardamas daugelį esminių aspektų, kurie buvo tik numanomi Meado ir kitų autorių samprotavimuose, bei aprėpdamas kritines temas, kurių jie nenagrinėjo. Taigi didžiąja dalimi esu visiškai atsakingas už analizę ir požiūrius, kurie pateikiami šiame straipsnyje. Tai ypač teisinga kalbant apie mano metodologinę traktuotę, – šioji tema gvildinama remiantis tik mano paties požiūriu. Mano traktuotės projektas – pirmiausia apibrėžti simbolinio interakcionizmo pradus, po to nustatyti svarbiausius metodologinius principus empirinio mokslo srityje ir galiausiai pasirinktu aspektu išnagrinėti simbolinio interakcionizmo metodologinę poziciją.

Simbolinio interakcionizmo pradai

Simbolinis interakcionizmas, trumpai tariant, vadovaujasi trimis paprastomis prielaidomis. Pirmoji prielaida: žmonių santykį su daiktais apibūdina reikšmės, siejamos su šiais daiktais. Tokie daiktai apima visus reiškinius, kuriuos žmogus gali įvardinti savo gyvenimo pasaulyje: fizinius objektus, pvz., medžius arba kėdes; kitus žmones, pvz., mamą arba parduotuvės tarnautoją; žmonių rūšis, pvz., draugus arba priešus; institucijas, pvz., mokyklą arba vyriausybę; pirminius idealus, pvz., asmens nepriklausomumą arba dorumą; kitų žmonių veiklą, pvz., jų įsakus arba prašymus; tam tikras situacijas, pvz., asmeninius santykius žmogaus kasdieniniame gyvenime. Antroji prielaida: tokių daiktų reikšmė atsiranda ar kyla iš socialinės sąveikos, kuri vyksta tarp žmogaus ir jo pašnekovų. Trečioji prielaida: šios reikšmės prižiūrimos ir valdomos interpretuojant, kai asmuo tyrinėja daiktus, su kuriais jis susiduria. Norėčiau trumpai aptarti šias tris esmines prielaidas.

Atrodytų, kad tik nedaugelis mokslininkų gali įžvelgti kažką klaidinančio pirmojoje prielaidoje, t.y. kad žmonių santykį su daiktais apibūdina reikšmės, siejamos su šiais daiktais. Tačiau, kad ir kiek keista, ši paprastą požiūrį ignoruoja arba užgožia bemaž visa šiuolaikinės sociologijos ir psichologijos mintis ir veikla. Reikšmė yra laikoma arba savaime suprantamu dalyku ir dėl to sumenkinama tarsi nesvarbus dydis, arba ji įsiterpia kaip paprasčiausias neutralus saitas tarp veiksmų, įtakojančių žmogaus elgesį, ir paties elgesio, kaip šių veiksmų išdavos. Šiandieną tai aiškiai parodo vyraujanti psichologijos ir sociologijos laikysena. Abi šios sritys linkusios apibūdinti žmonių elgesį kaip išdavą įvairių veiksmų, darančių poveikį žmonėms; dėmesys sutelkiamas į elgesį ir į tuos veiksmus, kurie laikomi elgsenos priežastimi.

* Versta iš: Blumer H. *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1969, p. 1 - 21.

** Terminas “simbolinis interakcionizmas” yra palyginti grubus neologizmas, kurį aš nužiedžiau be ilgesnio pasirengimo savo straipsnyje – jis buvo išspausdintas rinktinėje *Man And Society* (Emerson P. Schmidt, ed. New York: Prentice-Hall, 1937).

Šitaip psichologai, norėdami paaiškinti esamas žmonių elgesio formas ar pavyzdžius, nukreipia žvilgsnį į tokius veiksnius: stimulus, nuostatas, sąmoningus ir nesąmoningus motyvus, įvairias psichologinių sąnaudų, suvokinių bei pažinimo rūšis ir įvairius individualaus sisteminimo bruožus.

Panašiai elgiasi ir sociologai, kurie domisi tokiais veiksniais, siekdami sukurti aiškinimo tvarką: socialinė padėtis, statuso būklė, socialiniai vaidmenys, kultūros nuorodos, normos ir vertybės, socialiniai suvaržymai ir kolektyviniai saitai.

Šie du tipiškai psichologinio ir sociologinio aiškinimo atvejai, iškeldami veiksnius, įtakančius žmonių elgesį, arba ignoruoja, arba užgožia daiktų reikšmės žmonėms, kurie dalyvauja sąveikose. Jei kažkas tvirtina, kad esamas elgesio ryšys yra specifinių veiksmių, kurie laikomi jų atsiradimo sąlyga, padarinys, tai nėra reikalo domėtis daiktų, su kuriais žmonės turi tam tikrą santykį, reikšmėmis; tereikia tik nustatyti pirminius veiksnius ir išvestinį elgesio tipą. Jei reikia, galima mėginti pritaikyti reikšmės elementą, įkurdinant jį tarp pirminių veiksmių arba laikant neutraliu saitų, įsiterpusiu tarp pirminių veiksmių ir elgsenos, kurią, manytina, jie ir sukuria. Pirmuoju atveju iš pastarųjų pateiktų pavyzdžių reikšmė išnyksta susiliedama su pirminiais arba priežastiniais veiksniais; antruoju atveju reikšmė tampa tik perdavimo ryšiu, kurį galima ignoruoti dėl tų pačių pirminių veiksmių.

Ir atvirkščiai: simbolinio interakcionizmo pozicijos esmė ta, kad reikšmės, kurias daiktai perteikia žmonėms, yra svarbios pačios savaime. Ignoruoti žmonių santykio su daiktais reikšmę lygu ignoruoti tyrinėjamą elgesį. Užgožti reikšmę dėl pačių veiksmių, kurie laikomi elgesio atsiradimo sąlyga, tolygu nerūpestingai užgožti reikšmės vaidmenį formuojantis elgesiui.

Paprasta prielaida, kad žmonių santykį su daiktais apibūdina reikšmės, siejamos su šiais daiktais, pati savaime pernelyg paprasta, kad būtų galima diferencijuoti simbolinį interakcionizmą – esama keleto kitų krypčių, kurios remiasi šia prielaida. Pagrindinę skirties liniją tarp jų ir simbolinio interakcionizmo nubrėžia antroji prielaida, kuri nurodo reikšmės šaltinį. Yra du gerai žinomi tradiciniai būdai, kurie padeda aiškinti reikšmės kilmę. Vienas iš jų parodo: reikšmė būdinga pačiam daiktui, kuris ją perteikia, tai natūrali daikto objektyvios sandaros dalis. Aišku, jog kėdė yra kėdė pati savaime, karvė yra karvė, debesis yra debesis, sukilimas yra sukilimas ir pan. Kadangi reikšmė būdinga daiktui, kuris ją perteikia, tereikia atitraukti ją stebint objektyvų

daiktą, kuris turi šią reikšmę. Kitaip sakant, reikšmė išteka iš daikto ir nėra pagrindo kalbėti apie jos formavimosi procesą; reikia tiesiog pripažinti reikšmę, esančią pačiame daikte. Nesunku suprasti, kad šis požiūris atitinka tradicinę “realizmo” nuostatą filosofijoje – nuostatą, kuri plačiai vartojama ir įsigalėjusi sociologijoje bei psichologijoje.

Antrasis svarbus tradicinis požiūris “reikšmė” laiko psichologiniu papildymu, kurį suteikia daiktui asmuo, įvardijantis savo santykį su daiktu. Manytina, kad šis psichologinis papildymas yra asmens psichikos, proto arba psichologinės sandaros sudedamųjų elementų išraiška. Sudedamieji elementai yra tokie dalykai: pojūčiai, jausmai, idėjos, atmintis, motyvai ir nuostatos. Daikto reikšmė yra tik esamų psichologinių elementų, kurie iškyla aikštėn suvokiant šį daiktą, *išraiška*; šitaip siekiama paaiškinti daikto reikšmę išskiriant specifinius psichologinius elementus, kurie sukuria reikšmę. Visa tai rodo šiek tiek senoje ir klasikinėje psichologinėje praktikoje aptinkamą objekto reikšmės analizę, kuri identifikuoja pojūčius, išskylančius aikštėn tada, kai mes suvokiame šį objektą; arba šiuolaikinės praktikos pastangas kildinti dalyko, tarkim, prostitucijos reikšmę iš asmens, stebinčio šį reiškinį, nuostatos. Toks daiktų reikšmės įkurdinimas psichologiniuose elementuose apriboja reikšmės formavimosi raidą kai kuriais procesais, įgalinančiais aptikti ir susieti esamus psichologinius elementus, kurie sukuria reikšmę. Tokių procesų prigimtis yra psichologinė ir susideda iš suvokimo, sugebėjimo pažinti, slopinimo, jutimų perdavimo ir idėjų derinimo.

Simbolinio interakcionizmo požiūriu reikšmė kyla iš kitokio šaltinio negu tie, kuriuos nurodo dvi pagrindinės prieš tai aptartosios kryptys. Manytina, kad reikšmė neišteka iš daikto, kuris perteikia reikšmę, vidinės sandaros, ji neatsiranda ir iš asmens psichologinių elementų derinio. Veikiau laikoma, jog reikšmę kuria sąveikos tarp žmonių procesas. Daikto reikšmė asmeniui kyla iš būdų, kuriuos kiti žmonės naudoja sąveikaudami su žmogumi daikto atžvilgiu. Jų veiksmų kryptis apibrėžia daiktą asmeniui. Taigi simboliniam interakcionizmui reikšmės yra socialiniai dariniai arba kūriniai, kurie formuojami apibrėžiant sąveikaujančių žmonių veiklą. Toks simbolinio interakcionizmo požiūris suteikia labai savitų bruožų, turinčių gilią potekstę, kurią aptarsime vėliau.

Trečioji anksčiau minėta prielaida dar labiau išskiria simbolinį interakcionizmą. Nors daiktų reikšmė formuojama socialinės sąveikos kontekste ir pats asmuo ją įsigyja *iš šios sąveikos*, klaidinga manyti, kad reikšmė, kurią vartoja asmuo, yra tik

šiuo būdu įgytas reikšmės pritaikymas. Ši klaida labai trikdo daugelio mokslininkų, savitai traktuojančių simbolinio interakcionizmo požiūrį, veiklą. Jiems nepavyksta išvelgti, kad reikšmės, kurias asmuo vartoja savo veikloje, apima interpretavimo procesą. Šiuo atžvilgiu jie yra panašūs į dviejų pagrindinių požiūrių šalininkus, apie kuriuos kalbėta anksčiau: ir tuos, kurie reikšmę įkurdina ją perteikiančio daikto objektyvioje sandaroje, ir tuos, kurie ją laiko psichologine elementų išraiška. Šiuos tris požiūrius jungia bendroji nuostata, kad žmogus savo veikloje vartoja reikšmes, kurios esančios jau nustatytų reikšmių tiesioginis perėmimas ir pritaikymas. Visiems trims požiūriams nepavyksta išvelgti, kad aktorius vartoja reikšmes, įtakojamas *interpretavimo proceso*. Šis procesas susideda iš dviejų savarankiškų žingsnių. Pirma, aktorius pačiam sau nurodo daiktus, kurių atžvilgiu jis apibrėžia savo veiklą; jis pats turi įvardinti daiktus, kurie perteikia reikšmę. Tokių nurodymų formulavimas yra internalizuotas socialinis procesas, kur aktorius sąveikauja pats su savimi. Ši sąveika su savimi yra kažkas daugiau negu psichologinių elementų komponavimas; tai pavyzdys asmens, kuris įsitraukia į pokalbį su savimi. Antra, dėl šio įsitraukimo į pokalbį su savimi interpretavimas tampa parankinių reikšmių problema. Aktorius atrenka, išdėsto, atideda, pergrupuoja ir pertvarko reikšmes, atsižvelgdamas tiek į situaciją, kurioje jis yra atsidūręs, tiek į savo veiksmo kryptį. Vadinasi, interpretavimo nedera laikyti tik mechanišku nustatytų reikšmių pritaikymu, tai darybinis procesas, kur tos reikšmės yra vartojamos ir tikrinamos kaip instrumentai, nukreipiantys ir formuojantys veiksmą. Reikia išdėmėti, kad reikšmių svarbą veiksmui atskleidžia sąveikos su pačiu savimi procesas.

Neketinu kaip tik dabar aptarti visų trijų požiūrių, kurie įkurdina reikšmę atitinkamai daikto, psichikos ir socialinio veiksmo lygmenyse, privalumų, t.p. neketinu detalai plėtoti problemiško teiginio, kad aktorius lanksčiai prižiūri reikšmes formuodamas savo veiksmą. Šiuo atveju aš tik noriu pažymėti, kad simbolinis interakcionizmas, remdamasis šiomis trimis prielaidomis, primygtinai skatina išplėtoti žmonių kolektyvinio gyvenimo bei žmonių elgesio analitinę schemą, kuri yra pakankamai savita. Štai toji schema, kurią dabar ketinu nubrėžti.

Simbolinis interakcionizmas remiasi tam tikromis pagrindinėmis idėjomis arba, kaip esu linkęs jas pavadinti, "pirminėmis išvalgomis". Šios pirminės išvalgos nurodo ir apibūdina tokius dalykus: žmonių grupes arba bendrijas, socialines sąveikas, objektus,

žmogų kaip aktorių, socialinį veiksma ir veikimo krypčių sąryšį. Šių pirminių išvalgų visuma yra būdas, įgalinantis stebėti žmonių bendriją ir elgesį. Tai analizės ir tyrimo pagrindas. Norėčiau trumpai aprašyti kiekvieną tokią pirminę išvalgą.

Visuomenės arba socialinio gyvenimo prigimtis. Socialinės grupės susideda iš žmonių, kurie įsitraukia į veikimą. Veikimą sudaro įvairiausi veiksmai, kuriuos individai atlieka savo gyvenime, susidurdami vienas su kitu ir nagrinėdami priešpriešiais išsidėsčiusių situacijų sąryšį. Esama individualių arba kolektyvinių veiksmų, individai gali veikti tam tikros organizacijos, kitos grupės vardu arba joms atstovauti. Veiksnius atlieka ir visada juos plėtoja, atsižvelgdami į esamas situacijas, veikiantys individai. Šio paprasto ir perdėm įkyriai kartojamo apibūdinimo esmė yra ta, kad socialinės grupės arba visuomenės *egzistavimas yra veiksmo raiška* ir aiškintinas pasitelkus veiksmo sąvokas.

Toks žmonių visuomenės, kaip veiksmo, įvaizdis turi būti bet kurios schemos, mėginančios analizuoti ir paaiškinti žmonių visuomenę empiriškai, atskaitos pradžia (ir grįžtamasis ryšys). Konceptualinės schemos, kurios aprašo visuomenę kitokiu būdu, yra tik besitęsiančios daugiapusiškos veiklos, sudarančios grupės gyvenimą, vediniai. Ši pastaba teisinga kalbant apie dvi dominuojančias visuomenės koncepcijas – kultūros ir socialinės struktūros – šiuolaikinėje sociologijoje. Kultūra kaip koncepcija, atsigręžianti į paprotį, tradiciją, normą, vertybę, taisykles ir panašius dalykus, remiasi tuo, ką žmonės veikia. Panašiai ir socialinė struktūra daugeliu savo aspektų, kuriuos apibūdina socialinės padėties, statuso, vaidmens, autoriteto ir prestižo terminai, remiasi santykiais, kylančiais iš žmonių tarpusavio sąveikos. Būtina pabrėžti, kad bet kurios socialinės bendrijos gyvenimą sudaro besitęsiantis jos narių tarpusavio suderinimo procesas. Toks besitęsiantis veiklos derinys nustato ir įtvirtina struktūrą bei organizaciją. Svarbiausias simbolinio interakcionizmo principas: bet kuri empiriškai orientuota socialinės bendrijos schema, taip pat vedinys, turi gerbti faktą, kad tiek siauresniu, tiek platesniu požiūriu socialinę bendriją sudaro žmonės, kurie dalyvauja veikloje. Norint, kad ši schema būtų empiriškai pagrįsta, ją privalu derinti su žmonių socialinio veiksmo prigimtimi.

Socialinės sąveikos prigimtis. Būtina pabrėžti, kad kolektyvinį gyvenimą sudaro grupės narių tarpusavio sąveika; kitaip tariant, visuomenė susideda iš tarpusavyje sąveikaujančių individų. Žmonių

veiklos pamatas – jų atsakymai vieni kitiems arba tarpusavio santykiai. Nors apibrėždami socialinę bendriją tai bemaž visada pripažįstame, vis dėlto socialinė sąveika dažniausiai laikoma savaime suprantamu dalyku, kuris nesąs labai reikšmingas pats savaime – jei apskritai ir turi kažkokią reikšmę. Visa tai akivaizdžiai parodo tipišką sociologinę ir psichologinę schemas: šiuo atveju socialinė sąveika laikoma paprasčiausiu laidininku, praleidžiančiu elgesio veiksnius, kurie ir sukuria elgesį. Taigi tipiška sociologinė schema aprašo elgesį pasitelkdama tokius veiksnius: statuso padėtis, kultūros nuorodos, normos, vertybės, nuobaudos, vaidmenų lūkesčiai ir socialinės sistemos reikalavimai; toks aiškinimas apsiriboja pastarųjų veiksmų įvardijimu neskirdamas dėmesio socialinei sąveikai, kurią neišvengiamai numato jų tarpusavio deriniai. Panašiai ir su tipiška psichologine schema; siekiant paaiškinti elgesį, bet visiškai neatsižvelgiant į socialinę sąveiką, įtraukiami tokie veiksniai: motyvai, nuostatos, užslopinti kompleksai, psichologinio struktūrinimo elementai ir psichologiniai procesai. Iš tokių priežastinių veiksmų tiesiogiai pereinama prie elgesio, kurį jie tariamai sukuria. Socialinė sąveika tampa paprasčiausia sanaka, praleidžiančia sociologinius ir psichologinius veiksnius, kurie neva sukuria esamas žmonių elgesio formas. Svarbu pridurti, kad tokio socialinės sąveikos ignoravimo neįstengia ištaisyti kalbėjimas apie visuomeninių elementų sąveiką (šitaip sociologas kalba apie socialinių vaidmenų sąveiką ar sąveiką tarp socialinės sistemos komponentų) arba psichologinių elementų sąveiką (šitaip psichologas kalba apie sąveiką tarp nuostatų, kurių laikosi skirtingi žmonės). Socialinė sąveika – tai sąveika tarp aktorių, bet ne tarp veiksmų, kurie priskiriami šiems aktoriams.

Simbolinis interakcionizmas ne tik manieringai linkteli pačiai socialinei sąveikai. Pripažįstama, jog socialinė sąveika nepaprastai reikšminga pati savaime. Svarbu tai, kad socialinė sąveika yra procesas, kuris *formuoja* žmonių elgesį, o ne vien tik paprasta priemonė, išraiškos fonas arba žmogaus elgesio išlaisvinimas. Kitaip sakant, žmonių tarpusavio sąveika privalo atsižvelgti į tai, kokius veiksmus individai atlieka vienas kito atžvilgiu arba ketina atlikti; žmonės priversti reguliuoti savo elgesį arba valdyti tam tikras situacijas atsižvelgdami į konkrečias aplinkybes. Šitaip įtraukiama kitų žmonių veikla, kaip teigiamas veiksnys, formuojantis jų pačių elgesiui; kitų individų veiksmai gali priversti atsakyti ketinimų arba tikslų, juos peržiūrėti, patikrinti arba atidėti, sustiprinti arba pakeisti. Kitų žmonių veiksmai nukreipia ketinimus ir gali sutrukdyti

įgyvendinti planus arba užkirsti kelią jiems, gali paskatinti peržiūrėti planus ir reikalauti visiškai skirtingo jų pritaikymo. Savo veiklos kryptį tam tikru būdu reikia *suderinti* su kitų žmonių veiksmais. Privalo atsižvelgti į kitų žmonių veiklą – jos nedera laikyti tik asmens, kuris ketina atlikti tam tikrus veiksmus arba imasi juos įgyvendinti, saviraiškos sfera.

Už nepaprastai išvalgią socialinės sąveikos analizę esame skolingi Georgui Herbertui Meadui; tai analizė, kurią taiko čia pristatytas realistinis požiūris. Meadas nustato du socialinės sąveikos pavidalus, arba lygmenis. Jis atitinkamai nurodo “gestų pokalbį” ir “reikšmingų simbolių vartojimą”; visa tai aš atitinkamai vadinsiu “nesimboline sąveika” ir “simboline sąveika”. Nesimbolinė sąveika įvyksta tada, kai tiesiogiai atsakoma į kito asmens veiksmą neinterpretuojant pastarojo veiksmo; simbolinė sąveika apima veiksmo interpretavimą. Nesimbolinė sąveiką geriausiai apibūdina refleksų atsakas, kaip yra boksininko, kuris automatiškai pakelia savo ranką atremdamas smūgį, atveju. Tačiau jeigu boksininkas reflektyviai išvengtų artėjantį savo priešininko smūgį kaip klaidinantį manevrą norint įvilioti jį į spąstus, jis dalyvautų simbolinėje sąveikoje. Šiuo atveju jis mėgintų nustatyti smūgio reikšmę, t.y. ką reiškia smūgis, kaip priešininko užmačios. Žmonės labai plačiai saisto nesimbolinę sąveiką – tiesmukiškas ir nereflektyvus atsakas į vienas kito judesius, pasakymus, balso intonaciją, tačiau jiems būdingas sąveikos būdas yra simbolinis lygmuo – pastanga suprasti vienas kito veiksmų reikšmę.

Meado simbolinės sąveikos analizė yra nepaprastai svarbi. Tai gestų ir atsako į šių gestų reikšmę aprašymas. Gestas yra atitinkama besitęsiančio veiksmo dalis arba aspektas; toks veiksmas išreiškia platesnį vyksmą, kuriam jis priklauso; pavyzdžiui, mojavimas kumščiu – tai tikėtino užpuolimo nuoroda, arba valstybės paskelbtas karas – tai šios valstybės laikysenos ir veiksmo krypties nuoroda. Prašymai, potvarkiai, įsakai, užuominos, pareiškimai ir panašūs dalykai yra gestai, kurie perduodami asmeniui, atpažįstančiam juose dalyvaujančio individo numanomų ketinimų arba sumanymų idėją. Asmuo, kuris formuoja savo atsaką, remiasi tuo, ką jam reiškia šie gestai; asmuo, kuris perduoda gestus, plėtoja juos kaip nuorodas arba ženklus atsižvelgdamas į tai, ką jis ketina daryti, ir į tai, ko jis tikisi iš atsakovo veiksmų arba supratimo. Taigi gestas turi reikšmės ir individui, kuris jį formuoja, ir individui, į kurį nukreipta šita reikšmė. Tarpusavio supratimas atsiranda tada, kai gestas turi tą pačią reikšmę jiems

abiem. Ši trumpa apžvalga leidžia išvengti, kad gesto reikšmė apima tris skirtybes (Meado nustatyta trejopa reikšmės prigimtis): reikšmė pažymi tai, ką ruošiasi daryti asmuo, į kurį ji yra nukreipta; ji pažymi, ką planuoja daryti asmuo, kuris formuoja gestą; galop ji pažymi jungtinį veiksma, kuris ima rasti įgyvendinant abiejų asmenų veiksmus. Štai, pavyzdžiui, plėšiko įsakas pakelti rankas savo aukai būtų: a) nuoroda į tai, ką pasirengusi daryti auka; b) nuoroda į tai, ką planuoja daryti plėšikas, t.y. iš savo aukos atimti pinigų; c) nuoroda į atsirandantį vyksmą – apiplėšimą, kaip yra šiuo atveju. Jeigu dėl kurios nors paminėtos skirtybės atsiranda painiava arba nesupratimas, ryšių palaikymas darosi neveiksmingas, sutrinka sąveika, stabdomas abipusio veiksmo formavimas.

Užbaigiant Meado simbolinės sąveikos analizę, reiktų pridėti vieną papildomą požymį – tai, kad dalyvaujančios pusės turi būtinai priimti viena kitos vaidmenis. Nurodant kitam asmeniui tai, ką jis turi daryti, kartu reikia formuoti nuorodą priimant šito asmens požiūrį; įsakydamas savo aukai pakelti rankas, plėšikas turi numatyti savo aukos atsaką. Atitinkamai ir auka turi numatyti įsakymą priimdama plėšiko, kuris duoda tokį įsaką, požiūrį; auka turi suvokti ketinimą ir numanomą plėšiko veiksma. Toks abipusis pasikeitimas vaidmenimis yra komunikacijos ir veiksmingos simbolinės sąveikos svarbiausioji sąlyga.

Lemiami socialinės sąveikos įtaka ir svarba žmonių kolektyviniam gyvenimui turėtų būti akivaizdūs. Visuomenę arba socialinę grupę sudaro žmonės, palaikantys tarpusavio ryšius. Tokia asociacija gali egzistuoti tik kaip žmonių, kurių veiksmai nukreipti vienas į kitą, saitai arba dalyvavimas socialinėje sąveikoje. Savaiame suprantama, tokia sąveika visuomenėje dažniausiai vyksta simboliniame lygmenyje; kai individai, veikdami pavieniui, kolektyviai arba kaip tam tikrų organizacijų įgaliotiniai, susiduria vienas su kitu, jiems būtinai tenka įvertinti vienas kito veiksmus formuojant savo paties veiksmą. Visa tai jie daro dvejopu būdu: nurodydami kitiems atliekamą veiksmą ir interpretuodami nuorodas, kurias pateikia kiti žmonės. Žmonių kolektyvinis gyvenimas – tai nesibaigiantis savo veiksmų įvardijimo kitiems žmonėms ir, antra vertus, kitų žmonių įvardijimų interpretavimo procesas; kaip tik dėl šio proceso žmonės įstengia derinti tarpusavio veiklą ir formuoti savo individualų elgesį. Iš šio ir dėl šio besitęsiančio proceso kyla ir toks jungtinis vyksmas, ir individualus elgesys; visa tai nėra paprasčiausia išraiška arba išdava tų dalykų, kuriuos žmonės

atsineša į sąveiką, arba tų sąlygų, kurios yra ankstesnės negu šioji sąveika. Nesugebėjimas išvengti ir pritaikyti šio esminio aspekto – tai dažniausiai pasitaikantis trūkumas, būdingas toms schemoms, kurios siekia paaiškinti visuomenę analizuodamos socialinę organizaciją arba psichologinius veiksmus, taip pat įvairius jų tarpusavio derinius. Dėl simbolinės sąveikos žmonių kolektyvinis gyvenimas neabejotinai yra darus procesas, bet ne tik ankstesniųjų veiksmų raiškos būdas.

Objektų prigimtis. Simbolinis interakcionizmas teigia, kad „pasauliai“, kuriuose egzistuoja žmonės ir socialinės grupės, susideda iš „objektų“ ir šie objektai yra simbolinės sąveikos išdava. Objektas yra tai, ką galima nurodyti; objektas – tai bet kuris nurodomas arba įvardijamas dalykas: debesis, knyga, įstatymų leidžiamoji valdžia, bankininkas, religinė doktrina, vaiduoklis ir pan. Patogumo dėlei objektai klasifikuojami į tris kategorijas: a) fizinius objektus (medžiai, kėdės, dviračiai ir kt.); b) socialinius objektus (studentai, kunigai, prezidentai, motina, draugas ir kt.); c) abstrakčius objektus (doroviniai principai, filosofinės doktrinos arba idėjos: teisingumas, išnaudojimas, gailėstingumas). Verta pakartoti, kad objektas yra bet kuris nurodomas arba įvardijamas dalykas. Objekto – vienokio ar kitokio – prigimtį nusako reikšmė, perteikiama tam asmeniui, kuriam šioji reikšmė esti įvardijamasis objektas. Ši reikšmė rodo tam tikrą būdą, kurį asmuo taiko suvokdamas objektą, nustatydamas atitinkamą savo veiksmo kryptį ir pasiruošdamas apibūdinti jį. Objektas gali turėti vienodą reikšmę skirtingiems individams: medis nėra tas pats objektas botanikui, medkirčiui, poetui ir privačiam sodininkui; Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentą ištikimas jo politinės partijos narys ir opozicijos narys gali laikyti visiškai skirtingu objektu; etninės grupės narius kitų grupių nariai gali laikyti skirtingu objekto atmaina. Objektų reikšmė asmeniui iš tikrųjų kyla iš būdo, kurį jam apibrėžia kiti asmenys, kaip yra tarpusavio sąveikos atveju. Taigi pagal kitų žmonių nuorodas pradėdame suvokti, kad kėdė yra kėdė, kad gydytojai yra tam tikras profesinis sluoksnis, kad JAV Konstitucija yra konkretus teisinio dokumento pavyzdys ir t.t. Bendrieji objektai kyla iš besitęsiančio abipusių nuorodų proceso; tai objektai, kurie turi tą pačią reikšmę konkrečiai žmonių visumai ir yra vienodai nusakomi tų pačių žmonių.

Čia plėtojamas objektų aptarimas leidžia išvengti keletą pakankamai svarbių padarinių. Pirmiausia parodoma nevienoda žmonių aplinkos arba padėties situacija. Šiuo požiūriu aplinką sudaro tik tie objek-

tai, kuriuos konkretūs žmonės pažįsta ir pripažįsta. Tokios aplinkos prigimtį nusako reikšmė, kurią šiems žmonėms perteikia objektai, sudarantys pastarąją aplinką. Vadinas, individai, taip pat socialinės grupės, atsidūrusios ar įsikūrusios tų pačių vietovių ribose, gali turėti labai skirtingas aplinkas; sakytume, žmonės gali gyventi greta, vienu ir tuo pačiu metu gyvendami skirtinguose pasauliuose. Išties vietoj žodžio „aplinka“ derėtų vartoti tikslesnį terminą „pasaulis“, kuris žymi sferiškumą, pasaulėvaizdį ir priešpriešiais esančių daiktų sandarą. Tai objektų, su kuriais žmonės turi reikalų ir kurių atžvilgiu jie plėtoja savo veiklą, pasaulis. Vadinas, norint suprasti žmonių veiklą, reikia nustatyti jų objektų pasaulį – svarbų dalyką, kurį aptarsime vėliau.

Antra, objektai (jų reikšmės atžvilgiu) turi būti laikomi socialiniais kūrinių, kurie susiformuoja ir kyla iš apibrėžimo bei interpretacijos proceso prasidėjus žmonių tarpusavio sąveikai. Tarpusavio nuorodų procesas formuoja, įvardija ir perduoda vienokią ar kitokią reikšmę; toks procesas laikytinas socialiniu procesu. Socialinio gyvenimo simbolinės sąveikos lygmuo yra nenutrūkstamas procesas, kur žmonės formuoja, išlaiko ir keičia jų pasaulio objektus suteikdami jiems reikšmę. Objektai neturi nustatytos padėties, išskyrus tuo atveju, kai jų reikšmė išlaikoma pasitelkus nurodymus ir apibrėžimus, kuriuos žmonės kildina iš objektų. Visiškai akivaizdu, kad visų rūšių objektai gali patirti reikšmės pokyčių. Šiuolaikiniame astrofizikui žvaigždė danguje tikrai nėra tas pats objektas, koks buvo kerdžiui senų senovėje; vėlyvojo Romos imperijos periodo gyventojams vedybos buvo kitoks objektas negu ankstyvojo laikotarpio romėnams; valstybės prezidentas, kuris kritiniu laikotarpiu neįstengia sėkmingai vadovauti, gali tapti visiškai kitu objektu šios teritorijos gyventojams. Apibendrinant galima pasakyti, kad simbolinio interakcionizmo požiūriu socialinis gyvenimas yra procesas, įgalinantis sukurti, įvardyti, keisti ir atmesti objektą.

Žmogus kaip veiksnus organizmas. Simbolinis interakcionizmas teigia, kad žmonės privalo turėti savybių, atitinkančių socialinės sąveikos prigimtį. Žmogus laikytinas organizmu, kuris ne tik atsako kitiems žmonėms nesimboliniame lygmenyje, bet ir įvardija nuorodas kitiems individams bei interpretuoja jų nuorodas. Kaip primygtinai pabrėžė Meadas, tokia veikla kyla tik iš sugebėjimo turėti tam tikrą savybę – „pats“ (*self*). Tai nėra kažkokia ezoteriška ypatybė. Nurodoma tik tai, kad žmogus gali būti savo veiksmo objektu. Pavyzdžiui, jis gali įsisąmoninti save

kaip žmogų, esantį jauno amžiaus, studentą, siekiantį gydytojo karjeros, kilusį iš nežymios šeimos ir pan. Visais šiais atvejais jis yra objektas pačiam sau; jis veikia žvelgdamas į save ir prižiūrėdamas savo santykių su kitais žmonėmis pagal objekto, kuriuo jis yra pats sau, tipą. Šią *paties* kaip objekto sampratą galima sieti su ankstesniąja diskusija apie objektus. Kaip ir kitų objektų atveju, pats-objektas kyla iš socialinės sąveikos proceso, kai kiti žmonės apibrėžia asmenį patiems sau. Meado diskusija apie vaidmenų priėmimą nustatė būdą, kuris įgalina šį vyksmą. Jis pažymėjo, kad asmuo, norėdamas tapti objektu pačiam sau, privalo žvelgti į save iš išorės. Visa tai įmanoma padaryti tik atsidūrus kitų žmonių padėtyje ir žvelgiant į save arba įveiksminant save iš šios padėties. Kelias į vaidmenis, kuriuos priima asmuo, eina nuo pavienių individų („vaidybos lygmuo“ – *the “play stage”*) per pavienes organizuotas grupes („žaidimo lygmuo“ – *the “game stage”*) iki abstrakčios bendruomenės („apibendrintas kitas“ – *the “generalized other”*). Priimdamas šiuos vaidmenis asmuo ima kreiptis į save arba užkalbina save, kaip yra mergaitės atveju, kai ši „vaidindama mamą“ kalbasi su savimi tarsi kalbėtų pati jos mama, arba kaip yra jauno kunigo atveju, kai jis žvelgia į save dvasininkijos akimis. Asmuo, priimdamas šiuos vaidmenis, susiformuoja savo paties objektą. Vadinas, mes įvardijame save tam tikru būdu, kurį pasitelkia kiti žmonės mus įvardydami ir apibūdindami, arba, tiksliau kalbant, mes įvardijame save priimdami vieną iš trijų kitų asmenų vaidybinių tipų, apie kuriuos buvo kalbėta. Tai, kad paties savęs objektas susiformuoja tam tikru būdu, kurį pasitelkia kiti žmonės, apibrėždami atitinkamą asmenį sau patiems, pakankamai gerai žinoma šiandienos literatūroje, o todėl, nepaisant didžiulės šio fakto svarbos, toliau apie tai nekalbėsime.

Yra ir kitas, dar svarbesnis, dalykas: žmogus turi jam būdingą savybę – *pats*; tai ir įgalina jo sąveiką su pačiu savimi. Šios sąveikos nereikėtų laikyti sąveikos forma tarp dviejų ar daugiau psichologinės sistemos dalių: tarp poreikių arba tarp emocijų, tarp idėjų arba tarp *id* ir *ego* Freudo schemoje. Atidžiau įsižiūrėjus, sąveika yra socialinė; tai ryšių palaikymo forma, kai asmuo kreipiasi į save kaip asmuo ir pats į tai atsako. Žmogus aiškiai išvelgia tokią sąveiką savyje, kai suvokia, jog pykstasi su savimi arba skatina save siekdamas tikslo, primena sau vieną ar kitą dalyką arba parengia tam tikrą veiksmo planą. Kaip rodo pastarieji pavyzdžiai, šioji saviveika yra tam tikras įvardijamų nuorodų pačiam sau procesas. Tokia veika tęsiasi visą dėmesingą žmogaus gyvenimą, kai

įvardijami ir aptariami vieni ar kiti dalykai arba stebimi vienaip ar kitaip vykstantys reiškiniai. Iš tikrųjų žmogaus savivoka yra tapati bandymui nurodyti daiktą sau pačiam, identifikuojant jį kaip konkretų objekto tipą ir atsižvelgiant į jo pritaikomumą ar svarbą žmogaus veiksmo kryptį. Žmogaus dėmesingas gyvenimas susideda iš tokių nuorodų, kurias asmuo įvardija sau pačiam, virtinės, kitaip sakant, tų nuorodų, kurias jis panaudoja nukreipdamas savo veiksmą.

Taigi ryškėja tam tikras įvaizdis žmogaus – kaip organizmo, kuris, atsižvelgdamas į savo nuorodas, sąveikauja pats su savimi socialinio proceso lygmenyje. Šis požiūris į žmogų visiškai skiriasi nuo to, kuris vyrauja šiuolaikinėje sociologijoje ir psichologijoje. Dominuojanti kryptis žvelgia į žmogų kaip į struktūrišką organizmą, kurio elgesys yra atsakas į veiksnius, įtakančius organizmo sandarą. Kurie iš šių veiksnių laikomi reikšmingais, labai skiria sociologijos bei psichologijos kryptis; tai rodo tokia įvairuojanti skalė: stimulai, organiškai potraukiai, poreikių nuostatos, sąmoningi motyvai, nesąmoningi motyvai, emocijos, įsitikinimai, idėjos, kultūros nuorodos, normos, vertybės, statuso reikmės, socialiniai vaidmenys, priklausomumo grupei ryšiai ir instituciniai suvaržymai. Mąstymo mokyklos skiriasi ir savo požiūriu į žmogaus struktūrinę padėtį: žmogus gali būti biologinės struktūros rūšis, psichologinės struktūros rūšis, taip pat iš visuomenės perimtos struktūros rūšis, kuri atitinka vienos ar kitos grupės socialinę struktūrą. Nepaisant to, šioms mąstymo mokykloms būdingas panašus požiūris į žmogų – kaip į atsakus teikiantį organizmą; šiuo požiūriu žmogaus elgesys yra tam tikrų veiksnių, kurie įtakoja jo struktūrą, padarinys arba jo struktūrinių dalių tarpusavio santykių išraiška. Pagal šį plačiai pripažintą požiūrį žmogus yra „socialus“ tik tam tikra prasme, t.y. būdamas socialinės rūšies nariu, atsakydamas kitiems žmonėms (socialinė paskata), taip pat įdiegdamas čia savo grupės struktūrą.

Simbolinio interakcionizmo požiūris į žmogų yra visiškai kitoks. Žmogaus „socialumas“ suprantamas daug gilesne prasme; tai organizmas, kuris įsitraukia į socialinę sąveiką su savimi, pateikdamas nuorodas sau pačiam ir atsakydamas į šias nuorodas. Įsitraukdamas į panašaus pobūdžio saviveiką, žmogus sueina į visiškai kitokį santykį su savo aplinka negu tvirtina plačiai paplitusi mąstymo kryptis, kurią aprašėme anksčiau. Žmogus nėra organizmas, kuris vien tik atsako į vidinių arba išorinių veiksnių poveikį; veikiau pripažįstama, kad žmogus yra organizmas, kuris imasi aiškinti tai, ką žymi toji veikla. Toks žymėjimas pradeda ryškėti, įsitraukus į savirodos

(*self-indication*) procesą, kai sudaromas pažymimasis objektas, sukuriama jo reikšmė ir ši reikšmė vartojama kaip pagrindas, kuris nukreipia veiksmą. Bet kuris elgesys, susijęs su tokiu žymėjimo procesu, nelaikytinas tik atsaku, kurį paskatina žymimojo dalyko nusakymas; tai veiksmas, kylantis iš interpretavimo, kurį įgalina asmens saviroda. Šiuo požiūriu įsitraukęs į savirodą žmogus yra ne tik atsakantis, bet ir veiksnus organizmas, formuojantis veiksmo kryptį pagal dalykus, kuriuos jis įvardija, bet ne tik pagal atpalaiduojantį atsaką į tam tikrus jo struktūrą įtakančius veiksnius.

Žmogaus veiksmas ir jo prigimtis. Žmogaus gebėjimas įvardinti nuorodas sau pačiam suteikia skiriamųjų bruožų veiksmui. Tai tolygu pasakymui, kad individas atsigrežia ne į aplinką, kuri dėl jo struktūros savybių sužadina atsakus, bet į pasaulį, kurį jis turi interpretuoti, imdamasis veiklos. Jam privalu analizuoti situacijas, kurios skatina jo paties veiklą nustatant kitų žmonių veiksmų reikšmę ir suplanuojant savo veiksmo kryptį toje pačioje interpretacijoje. Jis turi konstruoti ir prižiūrėti savo veiksmą, o ne tik atpalaiduoti jį atsakydamas į žadinančius išorinius ar vidinius veiksnius. Galima atlikti visiškai nežymų darbą konstruojant savo veiksmą ir vis dėlto privalu jį konstruoti.

Šis požiūris į žmogų, kuris prižiūri savo veiksmą pateikdamas nuorodas sau pačiam, neabejotinai prieštarauja įsigalėjusiam požiūriui į žmogaus veiksmą šiuolaikinėje psichologijoje ir sociologijoje. Įsigalėjęs požiūris, kaip jau sakyta, žmogaus veiksmą sieja su pradžios veiksniumi arba tokių veiksnių deriniu. Veiksmas grąžinamas atgal į tokius dalykus, iš kurių jis ir kildinamas; tai motyvai, įsitikinimai, poreikių nuostatos, nesąmoningi impulsai, paskatų išsidėstymas, statuso padėtys, įsipareigojimai vaidmenims ir situacijų poveikis. Tad veiksmo susiejimas su vienu ar keliais pradžios veiksniais pastaruoju atveju laikomas mokslinių uždavinių įgyvendinimu. Tačiau toks požiūris ignoruoja ir užgožia savirodos procesą, kuris suteikia galimybę individui valdyti savo pasaulį ir konstruoti savo veiksmą. Šitaip pastatoma užkarda nepaprastai svarbiam interpretavimo veiksmui, kai individas žymi ir įvertina dalykus, su kuriais jis turi reikalą ir pagal kuriuos jis planuoja aiškaus elgesio kryptis dar prieš jas įgyvendindamas.

Esminis dalykas yra tas, kad veiksmas, kaip žmogaus pastanga, yra požiūrio į skirtingus žymimuosius daiktus priėmimas ir elgesio krypties, pagal kurią žmogus interpretuoja šiuos daiktus, nustatymas.

Daiktai, kuriuos žmogus įtraukia į savo akiratį, apima tokius dalykus: jo paties troškimus ir norus, jo tikslus, atitinkamas priemones siekiant įgyvendinti šiuos tikslus, veiksmus bei numanomus kitų žmonių veiksmus, paties žmogaus įvaizdį ir tikėtinus esamos veiksmo krypties padarinius. Toksai nurodymo ir interpretavimo procesas suformuoja ir pagrindžia jo elgesį. Šis procesas nukreipia arba sustabdo, atmeta arba atideda esamas veiksmo kryptis, apriboja jas paprasčiausiais ketinimais arba vidiniu vaizduotės pasauliu, be to, jau prasidėjusi veiksmo kryptis gali būti pakeista. Čia neketinu analizuoti šio proceso, bet veikia siekiu atkreipti dėmesį į jo tęstinumą ir poveikį formuojantis žmogaus veiksmui. Turime suprasti, kad žmonių veikla yra susijusi su aktualių situacijų, kurios žadina jų aktyvumą, slinktimi ir jų veiksmai kuriami pagal tai, ką žmonės įvardija, kaip jie įvertina bei interpretuoja tai, ką jie įvardija, ir, be to, kokią numanomą veiksmo kryptį jie pasirenka. Šio proceso negali paaiškinti veiksmo priskyrimas tam tikram veiksmo tipui (pvz., motyvams, poreikių nuostatoms, vaidmenų išipareigojimams, socialiniams lūkesčiams arba socialinėms taisyklėms), kuris, kaip yra manoma, sužadina veiksmą ir veda jį į atitinkamą išdava; tasai veiksnys arba tam tikra jo išraiška yra dalykas, į kurį veikiantis žmogus atsižvelgia planuodamas savo veiksmo kryptį. Iš pradžios veiksnio negalima susidaryti arba atsekti, kaip įvardijami vieni ar kiti dalykai toje situacijoje, kuri sužadina veiksmą. Norint suprasti žmogaus veiksmą, reikia išsiskverbti apibrėžiančiojo proceso vidun.

Toks požiūris į žmogaus veiksmą taip pat taikytinas jungtiniam arba kolektyviniam veiksmui, kai dalyvauja gerokai daugiau individų. Jungtinis arba kolektyvinis veiksmas yra sociologų dėmesio sritis; tai grupių, institucinių steiginių, organizacijų ir socialinių klasių elgesys. Šiuos visuomeniško elgesio pavyzdžius, kad ir pakankamai skirtingus, sudaro individai, kurie savo elgesio kryptis derina tarpusavyje. Būtina svarstyti ir nagrinėti jungtinį arba kolektyvinį tokio elgesio pobūdį, o ne individualius šio elgesio komponentus. Kolektyvinis elgesio pobūdis neatmeta galimybės, kad panašus elgesys yra konstruojamas interpretuojant aktualias situacijas, kur kolektyvas pagrindžia veiksmą. Toks kolektyvas gali būti karo veiksmuose dalyvaujanti kariuomenė, taip pat korporacija, kuri tikisi išplėsti savo veiklą, valstybė, kuri siekia pakeisti nepalankias sutarties sąlygas; ir vis dėlto atitinkamas veiksmas konstruojamas interpretuojant visa tai, kas atsitinka konkrečioje veikimo sferoje. Interpretavimo proceso

dalyviai pateikia nuorodas ne tik patys sau, tačiau ir vienas kitam. Jungtinis arba kolektyvinis veiksmas yra būtent tokio interpretuojančios sąveikos proceso išdava.

Veiksmo sąsajos. Kaip jau minėta, žmonių kolektyvinį gyvenimą sudaro ir įprasmina individualių veiksmo krypčių tarpusavio derinimas. Iš tokios veiksmo krypčių raiškos atsiranda ir susiformuoja daugelio dalyvių įvairiausių veiksmų visuomeninio elgesio organizavimas. Jungtinis veiksmas (*joint action*), nors ir sudarytas iš įvairių sudedamųjų veiksmų, kurie jį formuoja, skiriasi nuo bet kurio iš jų ir nuo paprasčiausios jų sancaupos. Jungtinis veiksmas turi tik jam būdingų skiriamųjų bruožų, kurie kyla iš raiškos būdo arba sąsajų – tai nepriklauso nuo dalykų, kuriuos galima išreikšti arba susieti. Taigi jungtinį veiksmą galima identifikuoti, aptarti ir nagrinėti neskaidant į atskirus veiksmus, iš kurių jis susideda. Taip darome tada, kai aptariame tokius dalykus: vedybas, komercinius sandorius, karo veiksmus, parlamento diskusijas ar bažnyčios tarnybas. Panašiai galime kalbėti apie kolektyvą, kuris įgyvendina kolektyvinį veiksmą neidentifikuodamas paskirų šito kolektyvo narių; šitaip darome tada, kai kalbame apie šeimą, verslo įstaigą, bažnyčią, universitetą ar valstybę. Išties akivaizdu, kad socialinės srities mokslininko tikrasis uždavinys yra nagrinėti jungtinį veiksmą ir atskirus kolektyvus, kurie įgyvendina tokius jungtinius veiksmus.

Kolektyvo ir jungtinio veiksmo tyrimas gali lengvai suklaidinti, jeigu neįstengiama suprasti, kad kolektyvo jungtinis veiksmas yra dalyvaujančių žmonių paskirų veiksmų sąsaja. Dėl šios priežasties gali išslysti iš akių tas faktas, kad jungtinį veiksmą visada sudaro formavimosi procesas; nors tai gali būti pakankamai patvari ir pasikartojanti sociologinio veiksmo forma, kiekvienas atskiras atvejis turi būti formuojamas iš naujo. Be to, formavimosi vyksmas, kuris atveda į tokios formos egzistavimą, susideda iš jau minėtų dvipusių – įvardijimo ir interpretavimo – veiksmų. Dalyvaujantys žmonės nuolatos turi prižiūrėti atitinkamus savo poelgius formuodami ir vartodami reikšmes.

Pasitelkę šiuos teiginius kaip prielaidas, noriu atkreipti dėmesį į tris dalykus, kurie leidžia išvelgti aptariamą sąsają, sudarančią jungtinį veiksmą, vedinius. Pirmiausia norėčiau aptarti tuos jungtinio veiksmo atvejus, kurie yra patvarūs ir pasikartoja. Žmonių visuomenėje, ypač sėsloje visuomenėje, didžiąją socialinio veiksmo dalį sudaro pasikartojančios jungtinio veiksmo pavyzdžių formos. Dažniausiai tokiose situacijose, kai žmonių veiksmai

siejasi vienas su kitu, individai jau turi tvirtą nuostatą tiek apie savo, tiek apie kitų žmonių numanomus veiksmus. Jie turi bendrąsias ir jau priimtas reikšmes tų dalykų, kurių tikimasi iš dalyvaujančių individų veiksmų, – pagal šias reikšmes kiekvienas dalyvis įstengia prižiūrėti ir savo elgesį. Pasikartojančių ir jau priimtų jungtinio veiksmo formų pavyzdžiai yra visiems bendri ir vartojami taip dažnai, kad nesunku įžvelgti priežastį, kodėl mokslininkai linksta laikyti juos žmonių kolektyvinio gyvenimo natūraliųjų formų esme. Bene labiausiai tokių požiūrį išreiškia “kultūros” ir “socialinės tvarkos” sąvokos, giliai išsakinjusios socialinių mokslų žodyne. Dauguma sociologinių modelių laikosi požiūrio, kad visuomenė egzistuoja kaip natūralios gyvenimo tvarkos forma; šioji tvarka – tai perimtos taisyklės, normos, vertybės ir nuobaudos, kurios žymi žmonių veiklos gaires skirtingose situacijose.

Trumpai verta pakomentuoti čia pateiktą lakonišką modelį. Pirma, tikrai būtume neteisūs teigdami, jog išsami gyvenimo erdvė visuomenėje, bet kurioje visuomenėje, yra tik įprastų jungtinio veiksmo formų išraiška. Kolektyvinio gyvenimo formos įtraukia naujas situacijas, kurios yra problemiškos ir kertasi su esamomis taisyklėmis. Niekad neteko girdėti apie tokią visuomenę, kuri neturėtų problemų, arba apie tokią visuomenę, kurios nariai tarpusavyje nesvarstytų galimų veikimo būdų. Šios nesuvaržytos elgesio sferos yra tokios pat natūralios, įprastos ir pasikartojančios kaip ir tos sferos, kurios paklūsta jau esamiems ir besąlyginiais jungtinio veiksmo nurodymams. Antra, turime pripažinti, kad netgi įprasto ir pasikartojančio jungtinio veiksmo atveju kiekvienas jungtinio veiksmo pavyzdys turi būti formuojamas iš naujo. Dalyviams tenka kurti savo veiksmo kryptis ir derinti jas tarpusavyje; visa tai kyla iš dvipusio – įvardijimo ir interpretavimo – proceso. Žinoma, jie daro tai vartodami priprastas ir pastovias reikšmes, kaip yra pasikartojančio jungtinio veiksmo atveju. Jeigu šitai pripažįstame, būtinai turime suprasti, jog tai, ką turime laikyti reikšmingu dalyku, yra ne įprasta jungtinio veiksmo forma, bet reikšmių tarpusavio veika ir jų būklė. Iš interpretavimo proceso kyla tiek pasikartojantis ir tvarus jungtinis veiksmas, tiek nauja, pirmąkart išplėtojama, jungtinio veiksmo forma. Tai nėra lėkštas arba pedantiškas teiginys; pačios reikšmės, kurios pagrindžia įprastą ir pasikartojantį jungtinį veiksma, yra susijusios tiek su apribojimais, tiek su papildymais, jos susiduria ir su gimstančiu nepasitenkinimu, ir su abejingumu; galima suabejoti šiomis reikšmėmis, taip pat ir priimti jas, šios reikšmės gali

nerūpestingai cirkuliuoti, kita vertus, jas galima užpildyti nauja energija. Už objektyviai suvokiamo jungtinio veiksmo fasado išsidėstęs reikšmių pasaulis, pagrindžiantis šitą veiksma, turi savo gyvenimą, kurį socialinės srities mokslininkas vargu ar gali ignoruoti. Normų, vertybių, socialinių taisyklių ir kt. sąvokų neproblemiškas perėmimas neturėtų užgožti svarbios aplinkybės, kad bet kuri iš šių sąvokų yra priešpriešinama socialinės sąveikos procesui, kuris ne tik įgalina jų pakitimus, bet ir padeda išlaikyti tvarias formas. Juk visuomenėje būtent socialinis procesas kuria ir išsaugo taisykles, bet ne taisyklės kuria ir išsaugo visuomenę.

Kitas teiginys apie sąsają, sudarančią jungtinį veiksma, remiasi išplėstiniu veiksmų sąryšiu, kuris iš pagrindų sustiprina žmonių kolektyvinį gyvenimą. Mes pakankamai gerai pažįstame šias plačias ir sudėtingas veiksmo sekas, kurios aprėpia tarpusavio sąveiką ir skirtingų žmonių nevienodų veiksmų tarpusavio priklausomybę, pavyzdžiui, darbo pasidalijimo atveju – nuo fermerio išauginto grūdo iki duonos pardavimo parduotuvėje arba, kaip ir nuoseklios įvykių grandinės atveju, – nuo įtariamojo sulaikymo iki jo galutinio išlaisvinimo iš kalėjimo. Šios sekos pagal suderintą skirtingų žmonių nevienodų veiksmų įvairiuose lygmenyse išsidėstymą atitinka vaizdinį tų institucijų, kurios ir buvo pagrindinis sociologų rūpestis. Kartu jos suteikia pagrindą idėjai, iškeliančiai žmonių kolektyvinio gyvenimo sistemiskumą. Pažvelgus į tokią plačią įvairiopus veiklos visumą ir tarpusavyje suderinto veikimo būdą, turint mintyje čia dalyvaujančių žmonių glaudžių santykių sąryšį, nesunku suprasti, kodėl tiek daug mokslininkų tokias sekas arba institucijas laiko savaime veikiančiais dariniais, kurie paklūsta savo raidos logikai ir nereikalauja sutelkti dėmesio į pačius sekos dalyvius. Dauguma sociologų, analizuojančių institutus ir socialines organizacijas, tvirtai laikosi šio požiūrio. Tai, mano nuomone, yra labai klaidinanti nuostata. Turime pripažinti tikrąją padėtį, t.y. kad nevienodas dalyvių, užimančių skirtingus lygmenis, išsidėstymas priklauso nuo jų pačių veiksmų tuose lygmenyse, siekiant įvertinti esamas reikšmių visumas. Bet kuri seka arba institutas nefunkcionuoja savaimingai dėl tam tikros vidinės dinamikos ar dėl sistemiskumo reikmių; šie dariniai funkcionuoja dėl to, kad žmonės skirtingose vietose užsiima tam tikra veikla ir visa tai, ką jie veikia, yra išdava tų pačių pastangų apibrėžti situaciją, kuri paskatina juos veikti. Pastarąjį aspektą iš dalies pripažįsta kai kurie autoriai, nagrinėjantys sprendimų priėmimo klausimą, tačiau apskritai šis dalykas nepagrįstai ignoruojamas.

Reikia įsidėmėti, kad reikšmių visumos, kurios paakina žmones veikti pagal jų užimamą padėtį toje pačioje sekoje, apima ir savarankiškas socialinės sąveikos vietinio proceso sekas, ir, be to, šios reikšmės yra formuojamos, išlaikomos, susilpninamos, sustiprinamos ar pertvarkomos kaip ir socialiai įvardijamo proceso atveju. Šis interpretavimo procesas, kuris aprėpia įvardijamus dalyvaujančių žmonių pasaulius, daro įtaką tiek institutų funkcionavimui, tiek jų likimui.

Trečiasis svarbus dalykas yra tas, kad bet kuris jungtinio veiksmo pavyzdys – naujai suformuotas ar ilgai trunkantis – neišvengiamai kyla iš dalyvaujančių žmonių ankstesniųjų veiksmų. Be tokio pagrindo negali atsirasti nauja jungtinio veiksmo rūšis. Dalyviai, kurie ima formuoti naują jungtinį veiksmą, visada atsineša su savimi tam tikrą objektų pasaulį, reikšmių visumas ir išankstines interpretavimo schemas. Taigi naujoji jungtinio veiksmo forma kyla iš ankstesniojo jungtinio veiksmo konteksto ir visada yra susijusi su juo. Be šio konteksto paprasčiausiai jos nesuprastume; būtinai reikia atsižvelgti į tokius saitus drauge su išankstinėmis jungtinio veiksmo formomis. Sukurtume nepatikimus ir empiriškai nepagrindžiamus teiginius, jeigu manytume, kad bet kurią jungtinio veiksmo formą galima atstatyti iš atitinkamų istorinių saitų, tarsi jos sandarą ir savybes spontaniškai perduotų iš niekur, bet neišplėtotų iš tų dalykų, kurių būta anksčiau, tam tikra karta. Visiškai skirtingose ir reikšmingose situacijose žmonės gali išplėtoti naujas jungtinio veiksmo formas, kurios labai skiriasi nuo ankstesniųjų, – ir netgi tais atvejais, kai atpažįstame tam tikrą ryšį ir tęstinumą su anksčiau buvusiais dalykais. Neįsteng-

sime suprasti naujosios formos, jeigu neištrauksime tęstinumo aspekto į pastarosios formos analizę. Jungtinis veiksmas ne tik atstovauja horizontaliesiems saitams, kitaip tariant, dalyvių veiklos sričiai, bet taip pat ir vertikaliesiems saitams drauge su ankstesniu juo jungtiniu veiksmu.

Išvados. Šie glaustai ir paprastai išdėstyti pirminių įvaizdžių metmenys nusako bendrąją simbolinio interakcionizmo perspektyvą. Šiuo požiūriu visuo-
menė – tai žmonės, dalykiškai susiję su gyvenimu. Toks gyvenimas yra darus veiksmo procesas, kai dalyvaujantys žmonės plėtoja veiksmo kryptis atsižvelgdami į kintančių situacijų gausą. Jie įtraukiami į platų sąveikos procesą, bandydami derinti vieną su kitu besiplėtojančius savo veiksmus. Tokį sąveikos procesą sudaro veiksmo krypties nuorodos kitiems žmonėms ir interpretavimas tų nuorodų, kurias pateikia kiti asmenys. Žmonės gyvena objektų pasauliuose ir orientuojasi bei veikia atsižvelgdami į šių objektų reikšmes. Pastarieji objektai, įskaitant ir juos pačius kaip objektus, yra formuojami, išlaikomi, susilpninami ir pertvarkomi žmonių tarpusavio sąveikoje. Be abejo, šį bendrąjį procesą svarbu diferencijuoti pagal atitinkamus požymius, nes žmonės priklauso skirtingoms grupėms bei asociacijoms ir užima skirtingas padėtis. Todėl jie nevienodai vertina vienas kitą, gyvena skirtinguose pasauliuose ir vadovaujasi ne tais pačiais reikšmių sąryšiais. Nepaisant to, ką nagrinėtume – tam tikrą šeimą, nepilnamečių gaują, verslo bendrovę ar politinę partiją, – svarbu suprasti kolektyvo veiklą, kurią formuoja įvardijimo ir interpretavimo procesas.

Vertė Algimantas Valantiejus